

УДК: 378.6:61-051]:378.091.12:005.963.1

І. Гончаренко,
аспірант ДВНЗ «Університет
менеджменту освіти» НАПН України

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація. Здійснено аналіз концептуальних підходів до визначення поняття психолого-педагогічної компетентності працівника вищої школи. Висвітлено думки вітчизняних та зарубіжних науковців щодо складових психолого-педагогічної компетентності, подано їх характеристики та здійснено класифікацію за групами.

Ключові слова: компетентність, психолого-педагогічна компетентність, вища освіта, підвищення кваліфікації, навчання впродовж життя

И. Гончаренко

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НАУЧНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОГО РАБОТНИКА ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотація. Осуществлено анализ концептуальных подходов к определению понятия психолого-педагогической компетентности работника высшей школы. Подано обзор работ отечественных и зарубежных исследователей по проблемам составных психолого-педагогической компетентности, подано их характеристики и классификацию по группам.

Ключевые слова: компетентность, психолого-педагогическая компетентность, высшее образование, повышение квалификации, обучение на протяжении всей жизни

I. Goncharenko

MODERN APPROACHES TO DETERMINING PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCE OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF IN UNIVERSITIES

Resume. The analysis of the conceptual approaches to the psychological and pedagogical competence characteristic of higher educational institutions' specialists' is done in the article. The domestic and international scientists' investigation on the psychological and pedagogical competence components and characteristics as well as groups classification is done.

Key words: competence, psychological and pedagogical competence, higher educational institutions, in-service training, lifelong education.

Постановка проблеми. Нині особливого значення питання професійної компетентності науково-педагогічного працівника набуває у контексті виокремлення міжнародними педагогічними колами компетентісно спрямованої освіти як чинника її якості та конкурентоспроможності. Значні дослідження у даній галузі здійснено в рамках діяльності таких міжнародних структур, як Рада Європи, Європейська Комісія ЄС, ЮНЕСКО, Програма розвитку Організації об'єднаних націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародного департаменту стандартів та інших. Компетентісно орієнтований підхід до формування змісту освіти на всіх її рівнях є сьогодні новим концептуальним орієнтиром на міжнародному рівні. Важливим є розглянути поняття “компетентність” (англ.competence) з урахуванням різних поглядів на нього.

Мета статті – здійснити аналіз зарубіжних та вітчизняних підходів до визначення поняття психолого-педагогічної компетентності фахівця вищої школи порівняльний та з'ясувати характеристики її складових.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні, або ключові, вміння, базові

вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання¹.

У рамках програми Федерального статистичного департаменту Швеції та Національного центру освітньої статистики США й Канади «Визначення та відбір компетентностей: теоретичний й концептуальні засади» (*Defenition and Selection of Competencies [DeSeCo]*), поняття компетентності визначено як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. При цьому складовими компетентності є знання, пізнавальні й практичні вміння та навички, ставлення, емоції, цінності та етичні норми, мотивація тощо².

На Лісабонському Саміті (2000 р.) Європейською Радою ЄС було прийнято Меморандум навчання впродовж життя Європейського Союзу, який проголосив важливість участі особистості у неперервному процесі навчання впродовж життя, що забезпечує адаптацію до динамічних суспільних змін, професійний успіх й активну участь у формуванні майбутнього Європи. Україна долучилась до вищеописаних процесів, що підтверджує, зокрема, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України» (2011 р.), яка визнала необхідність впровадження національної рамки кваліфікацій та розробку відповідних навчальних стандартів та програм.

Саме поняття компетентності, життєвої компетентності є ключовим у більшості парадигм моделей професійної компетентності. Психолого-педагогічна компетентність є основним ядром та складовою професійної компетентності педагогічного працівника. Професійна компетентність науково-педагогічного працівника досліджується у працях численних вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед зарубіжних дослідників Дж. Равен, Л. Салганік, Д. Рікен, У. Мозер, М. Спектор та ін., виокремили саме поняття компетентності

¹ Definition and Selection of Competencies (DESECO): Theoretical and Conceptual Foundations. Strategy Paper. – DEELSA/ED/CERI/CD (2002) 9. For Official Use. – 27 p.

² Там само.

та ключових (найвагоміших та найбільш інтегрованих) компетентностей, які сприяють досягненню успіхів у житті; сприяють підвищенню якості суспільних інститутів; відповідають багатоманітним сферам життя.

В. Луговий визначає «компетентність» як «інтегральну характеристику особи, яка розкладається на диференціальні компетентності. Тобто, загальна компетентність складається з окремих частинних компетентностей. При цьому терміну компетенція надається значення юридичного характеру як певних повноважень, наданих особі для виконання покладених на неї функцій»³.

Теоретико-методологічні основи розвитку вищої освіти, зокрема, професійної підготовки педагогічних працівників, теоретичні та методичні засади формування професіоналізму, професійної культури, професійної майстерності, професійної компетентності викладачів, науково-педагогічних працівників ВНЗ досліджені у роботах В. Андрущенка, В. Бондаря, Н. Гузій, О. Гури, О. Дубасенюк, І. Зязюна, І. Ісаєвої, В. Кременя, Н. Кузьміної, В. Лозової, В. Лугового, В. Майбороди, В. Маслова, О. Олійника, І. Підласого, Н. Протасової, В. Семиченко, С. Сисоєвої та ін.^{4 5 6}.

В сучасній науці немає єдності у визначенні поняття психолого-педагогічної компетентності педагогічного працівника, визначення його структури, характеристик та змістового наповнення, що можна пояснити його динамічністю та багатогранністю.

Одним з важливих підходів у розвитку психолого-педагогічної компетентності працівників вищої школи є андрагогічний підхід (Н. Клокар,

³ Кузьміна Н. В. Професионалізм педагогічної діяльності / Н. В. Кузьміна, А. А. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.

⁴ Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: Монографія. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006. – 332 с.

⁵ Кузьміна Н. В. Професионалізм педагогічної діяльності / Н. В. Кузьміна, А. А. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.

⁶ Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н. Г. Протасова ; Держ. академія керівних кадрів освіти. – К., 1998. – 176 с.

З. Рябова, Л. Покроєва, Н. Протасова)^{7 8}. Важливим у аналізі вищезгаданого поняття є урахування думок авторів, що розробляють питання психологічної компетентності та готовності фахівця (О. Бондарчук, С. Максименко, Н. Клокар та ін.)^{9 10}.

Глибоко теоретико-методологічні основи розвитку психолого-педагогічної компетентності педагога вищої школи досліджуються в роботах О. Гури, Л. Савенкової, Л. Зеленської, Ю. Красильника, Н. Кузьміної, О. Іващенко та ін. авторів^{11 12 13}.

І. Зязюн розглядає компетентність фахівця першоосновою професійності. На перше місце він ставить комплексність знань, а саме: вміння синтезувати матеріал, аналізувати ситуації спілкування, осмислювати суть явищ, обирати засоби взаємодії. Л. Зеленська серед складників професійно-педагогічної

⁷ Клокар Н.І. Андрагогічна модель підвищення кваліфікації педагогів на засадах диференційованого підходу [Електронний ресурс] / Наталія Іванівна Клокар// Народна освіта. – 2007. – №1. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2007-1/07knizdp.htm>. – Заголовок з екрану

⁸Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н. Г. Протасова ; Держ. академія керівних кадрів освіти. – К., 1998. – 176 с.

⁹ Бондарчук О.І. Психологічна компетентність фахівця: зміст та основні підходи // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки» / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. – Т. 2. – Вип. 8. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. - С. 30-35.

¹⁰ Клокар Н.І. Андрагогічна модель підвищення кваліфікації педагогів на засадах диференційованого підходу [Електронний ресурс] / Наталія Іванівна Клокар// Народна освіта. – 2007. – №1. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2007-1/07knizdp.htm>. – Заголовок з екрану

¹¹ Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: Монографія. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006. – 332 с.

¹² Красильник Ю. С. Психолого-педагогічна компетентність як складова педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника / Ю. С. Красильник // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. – Южно-Уральское книжное издательство, 2010. – С. 34–39.

¹³ Красильник Ю. С. Психолого-педагогічна компетентність як складова педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника / Ю. С. Красильник // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. – Южно-Уральское книжное издательство, 2010. – С. 34–39.

компетентності викладача вищого навчального закладу (спеціально - фахова, загальнокультурна, та ауто психологічна) окремо виділяє психолого-педагогічну компетентність. У роботах російських дослідників-психологів (Ю. Ємель'янова, Л. Колмогорової, Л. Петровської, Л. Столяренка, М. Холодної та ін.) досліджується структура психолого-педагогічної компетентності, складові якої автори поділяють на такі структурні елементи: компетентність у спілкуванні; інтелектуальна компетентність; соціально-психологічна компетентність¹⁴.

Психолого-педагогічну компетентність Н. Кузьміна розглядає як володіння педагогічною діагностикою, уміння будувати педагогічно доцільні взаємини з суб'єктами навчання, здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування, знанні основ вікової психології, психології міжособистісного та педагогічного спілкування, уміння розвивати в суб'єктів навчання стійкий інтерес до самовдосконалення¹⁵.

Ю. Красильник зазначає, що психолого-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника є властивістю особистості, яка втілює поінформованість у спеціальній, методичній та психологічній галузях діяльності, здатність вирішувати психолого-педагогічні, методичні та виховні завдання. Підґрунтям психолого-педагогічної компетентності є розвинута педагогічна майстерність, особливо педагогічні здібності як комплекс психічних властивостей і якостей особистості, які є умовою продуктивних досягнень у науково-педагогічній діяльності. Структуру психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника Ю. Красильник розглядає у вигляді трьох взаємодіючих підсистем: соціокультурної компетентності; компетентної побудови відносин; технологічної компетентності¹⁶.

¹⁴ Петровская Л.А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга. - М.: Изд-во МГУ, 1982. - 168 с.

¹⁵ Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.

¹⁶ Красильник Ю. С. Психолого-педагогічна компетентність як складова педагогічної

Л. Савенкова вирізняє у структурі психолого-педагогічної компетентності наступні складові компетентності: комунікативна; гностична; проектувальна; організаторська; діагностувальна¹⁷.

О. Гура стверджує, що психолого-педагогічна компетентність відображає основні вимоги суспільства до педагога як особистості й суб'єкта професійної педагогічної діяльності, носія суспільно-історичного досвіду; забезпечує рівновагу взаємодії особистісної та професійної систем; визначає засади для успішного професійного становлення та розвитку педагога, досягнення ним фази професійної зрілості¹⁸.

О. Рассомахіна розглядає питання підвищення рівня професійної компетентності науково-педагогічних працівників з точки зору їх інноваційної діяльності¹⁹. О. Котикова виділила спеціальну психолого-педагогічну компетентність (мотиваційна, пізнавальна, особистісна, поведінкова) (полірольову професійну компетентність) для фахівців юридичного профілю. М. Москаленко вважає, що психолого-педагогічна компетентність педагога вищої школи базується на професійних знаннях, що застосовуються у процесі освітньої діяльності та постійно оновлюються²⁰. О. Іващенко характеризує психолого-педагогічну компетентність як сукупність взаємопов'язаних професійних, комунікативних, особистісних рис, які сприяють зростанню професіоналізму, дозволяють досягати якісних результатів у процесі навчання та розвитку, самовдосконалення, формують готовність до

майстерності науково-педагогічного працівника / Ю. С. Красильник // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. – Южно-Уральское книжное издательство, 2010. – С. 34–39.

¹⁷ Савенкова Л.О. Тренінг як засіб формування психолого-педагогічної компетентності викладачів// Наукові праці. – Науково-методичний журнал. - 2009. - №95. С.90-95.

¹⁸ Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: Монографія. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006. – 332 с.

¹⁹ Рассомахіна О.А. Підвищення професійного рівня науково-педагогічних працівників як головного генератора інноваційних проектів // Народна освіта. - Електронне наукове фахове видання. 2008. - № 1. - режим доступу - <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2008-1/08roagip.htm> - заголовок з екрану.

²⁰ Москаленко А. М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу / А. М. Москаленко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2004.– № 20. – С. 51–55.

самостійної творчої діяльності²¹. Дослідник О. Полуніна окреслює психолого-педагогічну компетентність як «сталу підструктуру педагогічної свідомості особистості, що складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних утворень, єдність функціонування якого забезпечується оптимальним здійсненням професійно-педагогічної діяльності»²². Нижче подаємо узагальнену таблицю (Табл.1.) характеристик психолого-педагогічної компетентності, на яких будуватимемо наші подальші дослідження.

Таблиця 1.1.

Характеристики психолого-педагогічної компетентності працівника вищої школи

Визначення (складові та характеристики)	Автор
- знання директивних документів уряду про освіту; освоєння нових досліджень психолого-педагогічних наук і методик викладання предметів; уміння оперувати науковою психолого-педагогічною технологією; уміння застосовувати нові методи та прийоми навчання, виховання й розвитку; створювати позитивний емоційний настрій на заняттях, керувати поведінкою студентів на заняттях; - здатність визнавати особистість студента як найвищу цінність (готовність сприймати студентів такими, якими вони є, уміння спокійно сприймати можливі помилки, терпляче й уважно реагувати на їхні погляди, висловлювання, почуття, відчувати емоційний стан студентів як свій власний); - уміння творчо самовиражатися (наявність педагогічних здібностей, педагогічної майстерності, професійного вміння, потенціалу, мислення, педагогічної техніки й такту.	А. Москаленко
Складна особистісно-професійна системна якість, що забезпечує на особистісному рівні самоорганізацію (самопідготовку та самореалізацію) особистості відповідно до вимог професійної	О. Гура

²¹ Іващенко О. Сутність поняття психолого-педагогічної компетентності в процесі підготовки фахівців вищих навчальних закладів // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Ч. 2. – 364 с.

²² Полуніна О. В. Психологічна компетентність викладача вищого педагогічного закладу як чинник успішності управління процесом учіння студентів : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / О. В. Полуніна. – К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 1997. – 16 с.

діяльності у вищому навчальному закладі й виявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності.	
Властивість особистості, яка втілює поінформованість у спеціальній, методичній та психологічній галузях діяльності, здатність вирішувати психолого-педагогічні, методичні та виховні завдання. Вона виявляється у поєднанні трьох взаємодіючих підсистем: соціокультурної компетентності (висока загальна культура, мудрість, громадянська зацікавленість, гуманістично-демократичні принципи формування особистості, особистісно орієнтований підхід до виховання, оптимізм); компетентної побудови відносин (гуманістична спрямованість, висока моральність, суб'єкт-суб'єктні відносини, колективність, співробітництво, самоуправління); технологічної компетентності (інформаційно-змістовні технології, педагогічна техніка, набір форм, методів та прийомів педагогічного впливу, педагогічна творчість, інноваційна діяльність)	Ю. Красильник
Володіння педагогом педагогічною діагностикою, уміння будувати педагогічно доцільні взаємини з суб'єктами навчання та здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування, знання основ педагогіки, уміння розвивати у суб'єктів навчання стійкий інтерес до самовдосконалення.	Н.Кузьміна
Наявність психолого-педагогічних знань, які є конкретно-методологічним принципом аналізу практичних ситуацій і критеріями оцінки результативності виконаних педагогом дій.	Г. Сухобська.
Сукупність психолого-педагогічних якостей, що впливають на результативність діяльності.	А.Макарова
Готовність спеціаліста виконувати професійно-педагогічні функції відповідно до прийнятих у соціумі норм, стандартів та сукупність певних якостей (властивостей) особистості з високим рівнем професійної підготовки до педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями в освітньому процесі.	М. Лук'янова
Стала підструктура педагогічної свідомості особистості, що складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних утворень, єдність функціонування якого забезпечується оптимальним здійсненням професійно-педагогічної діяльності.	О. Полуніна
Сукупність взаємопов'язаних професійних, комунікативних, особистісних рис, які сприяють зростанню професіоналізму, дозволяють досягати якісних результатів у процесі навчання та розвитку, самовдосконалення, формують готовність до самостійної творчої діяльності.	О. Іващенко
Складові психолого-педагогічної компетентності: комунікативна (розвиток та вдосконалення комунікативних здібностей та комунікативних умінь викладів, необхідних для педагогічного	Л. Савенкова

спілкування); гностична (забезпечує мотивацію навчальної діяльності студентів та реалізацію методів навчання); проєктувальна (забезпечує проєктування навчальних технологій); організаторська (здійснення самоуправління своєю власною діяльністю та діяльністю студентів у процесі реалізації різних форм навчання); діагностувальна (діагностика здатності студентів до навчання міжособистісних стосунків та мікроклімату в групі та дослідження психологічних особливостей студентів).	
Складові: мотиваційна, пізнавальна, особистісна, поведінкова.	О. Котикова

Узагальнюючи наведені підходи до визначення поняття психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника вищої школи, слід, перш за все, підкреслити, що дана категорія є невід’ємною складовою професійної культури та професійної компетентності фахівця та є багатогранною та багатоаспектною ключовою якістю фахівця вищої школи. Її визначення у працях багатьох дослідників лежить в межах таких понять, як професійна культура, професійна компетентність, професійна готовність, педагогічна майстерність, психологічна готовність, фахова педагогічна компетентність тощо. Отже, *психолого-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника вищої школи постає як сукупність фахових та особистісних рис, що сприяють професійному розвитку, самовдосконаленню, зростанню педагогічної майстерності, ефективній науково-педагогічній діяльності, і яка дозволяє досягати якісних результатів у процесі професійної підготовки та навчання слухачів та студентів.*

Погоджуючись з описаними підходами до визначення психолого-педагогічної компетентності фахівця вищої школи, за основу візьмемо основні групи її складових: когнітивна група; ціннісно-мотиваційна група; діяльнісно-рефлексивна група. Складовими самих груп є знання, вміння, навички, поведінкові реакції та ставлення особистості (Рис. 1.1.).

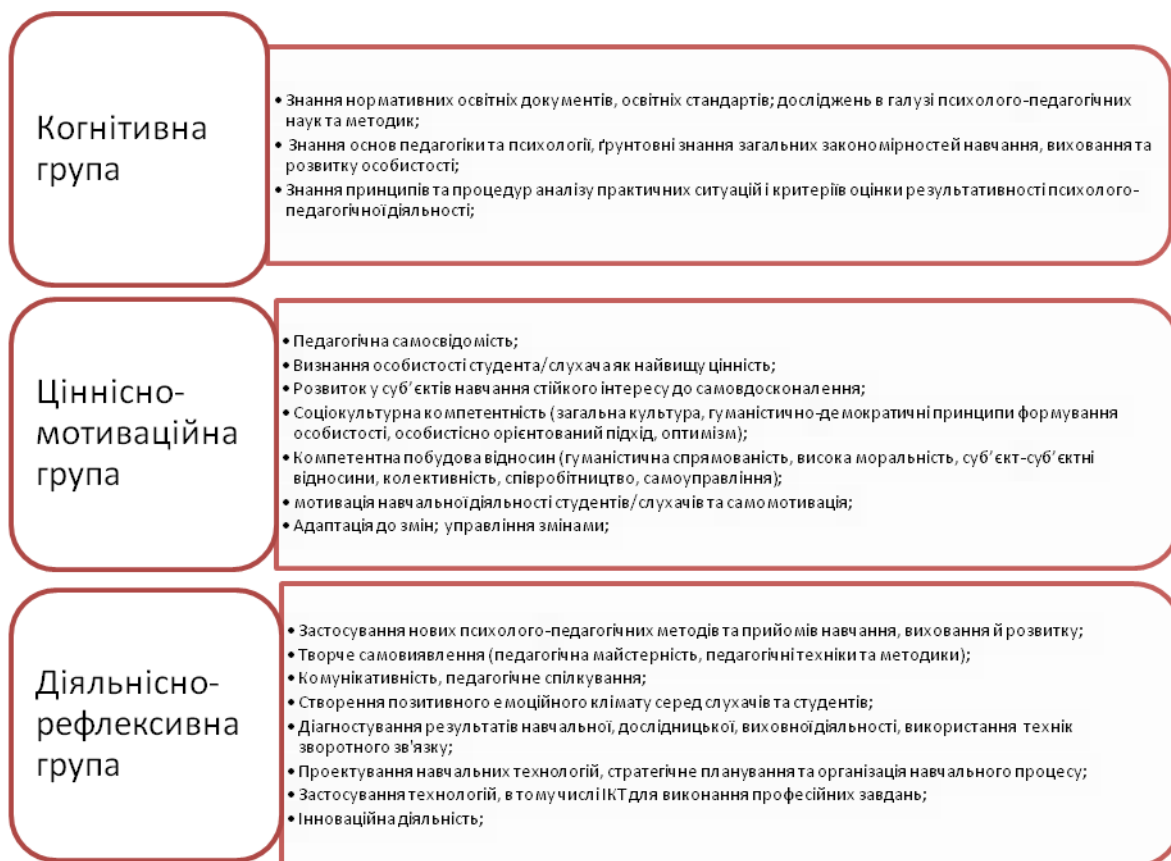

Рис.1.1. Класифікація груп складових психолого-педагогічної компетентності фахівця вищої школи

Висновки. Незважаючи на наявність значної кількості педагогічних досліджень, проблема формування психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника вищої освіти у системі підвищення кваліфікації кадрів військової медицини ще не стала об'єктом окремого дослідження. Не виділено елементи, що стосуються медичної специфіки у професійній діяльності науково-педагогічного працівника сфери медичної освіти.

Визначення особливостей розвитку психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника сфери медичної освіти, виокремлення організаційно-педагогічних умов та вимог до рівня володіння нею вимагає реального відображення стану даного питання у системі вітчизняної сфери медичної освіти, зокрема системи підвищення кваліфікації.